

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ

УДК 165.12

DOI 10.35423/2078-8142.2021.2.1.9

С. І. Подмазін,

*доктор філософських наук, кандидат психологічних наук,
доцент Запорізького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Запоріжжя, Україна*

e-mail: advancing-time@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5441-686X>

СВІДОМІСТЬ: МІЖ ДІЯЛЬНІСТЮ І СПОГЛЯДАННЯМ

У рамках традиційного діяльнісного підходу існує тенденція до зведення всіх відносин людини зі світом до діяльності при одночасному постулюванні єдності свідомості і діяльності. Свідомість постає лише як функція відображення і значною мірою цілком втрачає творчу, породжуючу силу. Споглядання можна визначити як нецільове, неупереджене, безустановочне осягнення дійсності, осягнення нечуттєвих значень, ідей, цінностей та іншого, що має загальне та особистісне значення. Значною мірою описане нами споглядання за своєю сутністю є близьким до Гусерльовського «епохе» як у відмові від усіх попередніх знань і передбачень про світ і про себе. Відмінність полягає в тому, що Гусерль визначає «епохе» як метод філософського пізнання. А ми визначаємо споглядання як засіб особистісного пізнання світу, гармонізації життя людини і суспільства. Таким чином, активне освоєння-породження ситуації свідомістю розгортається в наступній логіці: споглядання і (або) діяльність-переживання - почуття потреби - проблематизація (постановка питання про виконання дій) - побудова образу ситуації - виділення в образі предметної мети - оцінка доцільності - прийняття рішення - побудова плану дії - перетворення ситуації - досягнення предмета-мети і знову споглядання. Сьогодні стало очевидним, що змісти свідо-

---

мости в результаті споглядання не менш важливі, ніж адаптивна свідомість, яка заснована на діяльності, а здивування є механізм поєднання двох видів свідомості, здивування - це точка опори для руху до нового.

Ключові слова: *свідомість, спостереження, споглядання, неупередженість, відкритість, істотно нове, «епохе».*

*У людській душі існують дві сили – дієва і
споглядальна. Перша рухає тебе вперед,
але до мети тебе приведе друга
Герхарт Гауптман*

Актуальність нових спроб філософського осмислення феномена свідомості зумовлена тим, що свідомість – це дуже широкий феномен, який поєднує у собі чуттєво-розумові, адаптивно-перетворювальні та інші властивості у певний цілісний континуум, та базується на квантовому рівні (мікрокосм). Водночас, свідомість включена в буття всесвіту як такого (макрокосму).

Саме спроба по різному відповісти на це питання породжує різні філософські концепції свідомості у світових науковців: О. В. Гордєєва, О. М. Леонтєв, М. К. Мамардашвілі, С. Л. Рубінштейн, Д. М. Узнадзе, Дж. Прист, Дж. Серль, Д. Деннет, Д. Хофштадтер, Дж. Джейнс, Л. Вітгенштейн, Е. Гуссерль, В. Лефєвр, М. Фуко, У. Селларс та ін.

На сьогодні проблематику свідомості досліджують такі вітчизняні вчені, як М. Костицький, С. Каліщук, В. Гусєв, В. Маченко, В. Петрушенко, А. Лактіонова, В. Кудlach-Мельник, А. Кадикало, І. Карівець, Ф. Шандор, Д. Швалб та ін.

У наш час більшість учених формулюють категорію свідомості як здатність особистості з'єднувати свій Я-образ, переживання і діяльність з образами різних внутрішніх і зовнішніх умов, та взаємодій, які реалізують соціальні зв'язки і, відповідно, індивідуальне і суспільне життя особистості. Свідомість поєднує різноманітні – явні та приховані – стани і дії особистості у певний «інтегруючий центр». У кожен момент часу свідомість людини до чогось залучена, на чомусь фіксована, постійно визначається і пере-визначається, розкривається, прояснюється.

Метою даної статті є аналіз взаємодії таких складових свідомості, як діяльність і споглядання.

Перш за все, потрібно визначити спільне та відмінне між такими категоріями, як споглядання і спостереження. Спільне полягає в тому, що обидва процеси забезпечують аналіз внутрішніх та зовнішніх умов та реалізацію відповідної адаптації людини. Відмінне полягає в тому, що спостереження достатньо формалізоване, воно має певну мету, план та критерії. Споглядання не має конкретної мети. Споглядання – це відкрите, неупереджене чуттєво-розумове сприйняття дійсності.

Одне з найбільш визнаних у вітчизняній науці досліджень свідомості здійснив О. М. Леонтьєв [6]. У своїх працях він спробував визначити принцип цілісності свідомості на підставі ідей марксистської філософії при центральному значенні діяльності в розвитку людини і суспільства. Дослідник спочатку ввів дихотомію Діяльність – Світ, де саме діяльність протистоїть природному і стихійному, а слідом він вводить дихотомію Діяльність – Свідомість. Саму діяльність О. М. Леонтьєв розглядає як таку, що одночасно належить до об'єктивного світу і свідомості: Діяльність – Свідомість – Світ.

У генетичному плані О. М. Леонтьєв буде надзвичайно потужну і витончену конструкцію виникнення свідомості. У процесі колективної діяльності завжди виникають ситуації необхідності спільного визначення мети, спільного використання засобів та знарядь, ситуації необхідності передавання знаряддя від одного члена колективу до іншого. Перетворення окремих, нерозчленованих поведінкових актів на систему послідовних дій спричиняє низку найважливіших ментальних наслідків. Виконання окремої дії саме по собі безглуздо, воно стає розумним лише при його співвідношенні з потребами індивіда і очікуваним результатом всієї колективної діяльності. У такій ситуації індивід просто змушений відповідати на питання, чому і навіщо він виконує ту чи іншу дію. Іншими словами, індивід має визначити для себе сенс мети і виконуваної дії — усвідомити характер та перспективи розвитку певної значущої ситуації

Це дає підставу О. М. Леонтьєву стверджувати, що особистісний сенс є «значення-для-себе», усвідомлення свого

функціонального місця у структурі колективної діяльності і ставлення своїх цілей до потреб і результатів. Тому особистісний сенс виникає у процесі колективної діяльності, а вже потім входить у структуру свідомості. Предметний світ втрачає свій безпосередній зв'язок з вітальними потребами індивіду і починає з'являтися в суб'єктивних, тобто в опосередкованих, абстрактних і узагальнених властивостях. Перцептивні процеси перетворюються на вищі, опосередковані свідомістю ментальні функції. Індивід спостерігає за природними процесами, здійснює надлишкову нецілеспрямовану активність, яка в певний момент набуває рис доцільності, виникає стан передусвідомлення зв'язку між випадковою та доцільною активністю. Такі зв'язки закріплюються в досвіді як алгоритми доцільної активності – «дійсно діяльності». І лише після цього на авансцену виходить свідомість як здатність прогнозу результатів діяльності на основі аналізу не тільки зовнішніх (об'єктивних) умов, а і внутрішніх — суб'єктивних.

Водночас, О. В. Гордеева відзначає, що «існуюча в рамках традиційного діяльнісного підходу тенденція до зведення всіх відносин людини зі світом до діяльності при одночасному постулюванні єдності свідомості і діяльності (і розгляд свідомості як похідної діяльності) призводить до редукції свідомості як сукупності дій» [1, с. 59]. Свідомість постає тільки як функція відображення і повністю втрачає свою активну, породжуючу функцію.

Зі цього приводу В. П. Зінченко відзначає: «Поки вона (свідомість) всередині діяльності, всередині буття, вона адаптується до них. Її рефлексивні функції обмежені, хоча можливість оцінки, звичайно, зберігається... Однак, при такому стані речей, механізм саморефлексії не формується, а, отже, і буття не виступає предметом усвідомлення повноцінної автономної свідомості. Свідомість не може стати «учасником у бутті». Вчинок зводиться до рівня біологічного і технологічного акту. Особистість «випадає в осад» [2, с. 153].

Справді, концепція О. М. Леонтьєва виключає з дослідження власні закономірності і специфічні детермінанти розвитку свідомості: 1) активізм, спонтанійність, саморозвиток, самодетермінацію, саморегуляцію, активний характер формування зна-

чень; 2) залишає за межами дослідження феноменологічний аналіз свідомості; 3) залишає за межами дослідження проблему цінностей, які редукуються до особистісного сенсу; 4) залишає за межами дослідження проблему афективно-почуттєвих станів людської свідомості.

Іронізуючи над «сакралізацією діяльності», Х. Ортега-і-Гассет пише: «Кругом говорять тільки про діяльність. Ті, що сіють сум'яття демагоги, глашатаї сум'яття, які занастали вже не одну цивілізацію, розбурхують людей, відволікаючи їх від роздумів, зганяють їх у натовп, щоб не дати особистості можливість зайнятися самоустроєнням, яке можливе лише наодинці із собою... Після порушення природного зв'язку зі спогляданням і самозаглибленням, «чиста діяльність» здатна викликати лише ланцюгову – або, скоріше, що зірвалася з ланцюга – реакцію різного роду нерозважливих дій» [8, с. 250].

В іншому напрямку розвивав теорію свідомості С. Л. Рубінштейн у 30-40ві роки минулого століття [7], який виокремив у його структурі два компонента.

З одного боку, свідомість визначається через пізнавальну функцію, але тільки як відображення дійсності. «Свідомість» – це усвідомлення буття... Свідомість, теоретична свідомість людини в її специфічній відмінності від психіки взагалі, має таку саму будову, що і мова, свідомість – це опосередкований суспільними відносинами пізнавальний снаряд, включений у буття і звернений на нього» [8].

З іншого боку, виокремлюється «практична свідомість», яка є відношенням індивіда до буття. «Свідомість – це не лише відображення, а і ставлення, не лише пізнання, а й оцінювання» [8, с. 150]. Тут С. Л. Рубінштейн визначає діяльно-перетворювальну функцію свідомості.

Рубінштейн виокремлює чотири типи ставлення людини до світу: пізнавальне, естетичне, етичне і дієве. Стосовно естетичного і етичного вводиться принципово новий елемент у структурі свідомості, а саме – споглядання. До того ж споглядальність дослідник вводить у розділі «Онтологія людського життя» [9, с. 255–385], тобто не у функції пізнавального засобу, а у функції дієвого об'єкта. «Такому прагматичному ізнічтоженню дійсності (мається

на увазі перебільшення ролі діяльності. – П. С.) потрібно протиставляти інше співвідношення людини і буття – прилучення людини до буття через його пізнання і образно-естетичне переживання – споглядання... Ця споглядальність... є (у співвідношенні з діяльністю) іншим способом ставлення людини до світу... Велич людини, її активність проявляються не лише у діяльності, а й у спогляданні, в умінні досягнути і правильно поставитися до Всесвіту, до миру, до Буття» [9, с. 343].

Етичне ставлення виводиться з естетичного і визначається як «одухотворення», що протистоїть утилітарно-прагматичному і цільовому. «Елемент споглядання, сприйняття того, що є насправді... є основою етичного ставлення однієї людини до іншої. Основою цих відносин є невикористання людини як засобу для досягнення тієї чи іншої мети, а визнання її існування як такої» [9, с. 349].

Таким чином, С. Л. Рубінштейн вирізняє три структурні елементи свідомості:

1. пізнання, що здійснюється через мовне мислення;
2. споглядання, що визначає досягнення світу;
3. дію, виражену через систему знань і уявлень.

Тут виникає очевидне зауваження: пізнання відбувається і через практичну діяльність без залучення мови (предметно-дієве, та наочно-образне мислення), а споглядання не відірване від мови.

Споглядання, згідно з С. Л. Рубінштейном, є провідною функцією свідомості, оскільки забезпечує осмисленість і натхненність ставлення людини до світу. Важливим є ще один «поворот» у даній концепції свідомості. С. Л. Рубінштейн виокремлює два шари свідомості через спосіб існування людини. «Перший – життя, яка не виходить за межі безпосередніх зв'язків, в яких живе людина... Тут людина вся в середині життя, всяке її ставлення – це ставлення до окремих явищ, але не до життя в цілому... Другий спосіб існування пов'язаний з появою рефлексії» [9, с. 351].

Це розрізнення буденного і рефлексивного шарів, або типів свідомості в поєднанні з трьома структурними компонентами утворює складну композиційну схему. Однак вона виявляється

відірваною від системи мотивів і емоцій, а також від власне вольової поведінки особистості.

Індивідуальній свідомості ніколи не доводиться стикатися зі «світом-як-таким» – усією об'єктивною реальністю. Щоразу різноманітний і нескінченно мінливий Світ представлений індивіду у своїх приватних і фрагментарних проявах, які потрібно якимось чином «зупинити», «схопити», структурувати «у щось порівняно стійке».

Універсальною формою такої представленості світу людині є конкретна ситуація, і з цієї точки зору можна говорити, що людина живе у ситуаціях, і значить змістом свідомості є ситуація.

При усвідомленні певної ситуації весь зміст свідомості є не що інше, як відображення (і, звичайно, узагальнення) саме цієї ситуації. Відображення повної сукупності життєвих ситуацій індивіда і створює зміст свідомості. Якщо якісь ситуації не відображаються у свідомості індивіда, не входять у структуру його життєвого досвіду, то не виникають і відповідні компоненти свідомості.

Ситуація є не що інше, як конкретні умови існування. Організованості свідомості «накладаються» на елементи зовнішнього світу, структуруючи і організовуючи їх у внутрішні зв'язки, у цілісні інформаційно-чуттєві змісти, які мають свої часові та предметні рамки. Якщо у свідомості відсутні уявлення, адекватні будь-яким фрагментам ситуації, то ці фрагменти або взагалі не сприймаються, або маркуються як те, «чого не може бути ніколи».

Таким чином, і ситуація, і свідомість повинні підкорятися певному загальному закону або принципу. Таким принципом є принцип організованості, який передбачає структурованість елементів, їх порівнянню внутрішню несуперечливість, функціональну цілісність і просторово-часову обмеженість. Дві організованості можуть вступати у відносини взаємозалежності і взаємовідображення, а міра такої інтеграції задається відношенням істинності і ставленням адекватності.

На рівні людини принцип адекватності реалізується через можливість регуляції елементів обох систем: і ситуації, і самого суб'єкта. Саме свідомість виявляється тією «дієвою інстанцією, в

якій можна «схопити» і регулювати у взаємодії дві системи одночасно – свідомість і світ.

Аналізуючи породжувальну здатність свідомості, ми задаємося питанням: що саме здатна породити наша свідомість?

Найбільш загальною може бути відповідь, що свідомість породжує Світ, але це є знов-таки неточним і вельми оманливим, оскільки це призводить до суб'єктивістського твердження, що «світ є таким, яким я його собі уявляю». Людина ніколи не стикається зі «світом-як-таким» – це лише філософська абстракція, вона завжди має справу зі світом, «схопленням» у конкретній мікро- та макроситуаціях, відображених у формах і категоріях культури, до того ж незалежно від того, які саме визначення культури ми приймаємо.

Істотним, з огляду на цей підход, є те, що культура не має власних процесів, тобто вона не має природних механізмів існування і розвитку. Культура є суто штучним утворенням, і механізми її виникнення, розвитку і функціонування тотожні механізмам свідомості. Культура живе в індивідуальній і суспільній свідомості і практичній діяльності людей, і помирає разом з ними. Іншими словами, Природа – це те, що існує без людини, на жаль, часто всупереч людині. А культура – це те, що існує завдяки людині.

Важливим тут є те, що і ситуація, і культура не є самостійними сутностями, а іноформами людського світу, і лише в межах наукової абстракції можна розшаровувати світ на ці дві протилежності. Іншими словами, вони є дві форми представленості людині одного і того самого світу, її життя.

Тому, як вважає Ю. М. Швалб, можна припустити, що теоретична модель свідомості може будуватися як двошарова, тобто складатися з двох приватних моделей – моделі породжувальної свідомості і моделі відображальної свідомості [12, с. 27–28]. При цьому генетичною основою відображальної свідомості є діяльність, а генетичною основою породжувальної свідомості – споглядання.

Породжувальна свідомість виникає на поверхні океану споглядання людиною даної їй дійсності, ініціює активно-

перетворювальну поведінку, яка має низку важливих характеристик.

По-перше, активно-перетворювальна поведінка вирізняється високим рівнем планування. При цьому слід враховувати, що кожна реальна дія безпосередньо призводить до зміни ситуації, а тому план повинен фіксувати не саму по собі послідовність дій, а послідовність з урахуванням поточних змін, що вносяться попередніми діями.

По-друге, здійснення такої поведінки передбачає наявність постійного контролю зміни ситуації. Такий контроль будується на співвіднесенні плану дій і того, що реально відбувається в ситуації, тобто, по суті, це контроль «над ситуацією». Це забезпечує коригування образу ситуації і розуміння причин змін, що відбуваються.

По-третє, поведінка розглядається суб'єктом як джерело зміни ситуації, що призводить до виникнення почуття керованості ситуацією. Це ставить людину над ситуацією і дає їй можливість відчувати себе суб'єктом життєдіяльності в цілому, а не лише у вузькому діяльнісному розумінні.

Активна перетворювальна поведінка розгортається доти, доки у просторі ситуації не виникає той предмет, який відповідає цільовому конструкту, коли суб'єкт вважає, що «бажана мета досягнута», або, навпаки, мета виявляється помилковою і призводить до небажаних результатів.

Таким чином, активне освоєння-породження ситуації свідомістю розгортається в наступній логіці: споглядання і (або) діяльність-переживання почуття потреби – проблематизація (постановка питання про виконання дій) – побудова образу ситуації – виокремлення в образі предметної мети – оцінка доцільності – прийняття рішення – побудова плану дії – перетворення ситуації – досягнення предмета-мети і знов споглядання.

На нашу думку, модель, запропонована Ю. М. Швабом, значно розширюючи колишні моделі, так само не досягає меж, які можливо розширити, спираючись на сучасні досягнення філософії і науки.

Насамперед, слід згадати дуже продуктивну диспозиційну теорію поведінки, розроблену Д. М. Узнадзе, наріжним каменем

якої була глибока інтеграція «вродженого (наразі і генетичного. – П. С.) ґрунту» і «набутого досвіду» особистості.

Основним концептом диспозиційної теорії Д. М. Узнадзе була установка – передіснуюча готовність суб'єкта певним чином сприйняти певну ситуацію, оцінити її і діяти в ній.

Особливостями установки як певного специфічного цілісного стану суб'єкта, за Д. М. Узнадзе, є таке [10, с. 25]:

1) установка випереджає появу певних фактів свідомості або їм передує; установка, не будучи частиною свідомості, все таки є своєрідною тенденцією до певних змістів свідомості;

2) установка є моментом динамічної визначеності змісту внутрішньої і зовнішньої діяльності суб'єкта;

3) установка постає як основа цілісної спрямованості змісту свідомості суб'єкта на певну активність.

Таким чином, конче потрібне розрізнення, з одного боку, установки, а з іншого – конкретного змісту свідомості, який виникає на її основі.

«Установка, – пише Д. М. Узнадзе, – є основним регуляторним механізмом поведінки людини, визначаючи її спрямованість і вибіркову активність, саме тому установка виступає найшвидшим регулятором поведінки особистості, виникаючи кожен раз при взаємодії потреб людини, її можливостей у певній ситуації [10, с. 68]. «Готовність суб'єкта діяти відповідно до визначеної установки не є однаковою, а залежить, з одного боку, від ступеня її міцності, яка вимірюється кількістю повторюваних ситуацій, а з іншого – високої особистісної значущості (наприклад, установка на безумовне лідерство в будь-якій групі).

Тоді установка стає дуже легко збудливою і виникає в неадекватних умовах щодо ситуації її виникнення. Вона починає актуалізуватися в найрізноманітніших ситуаціях, спричиняючи неадекватність поведінки особистості. Іншими словами, свідомість, довірившись відпрацьованим поведінковим паттернам, усувається від ситуації аж до повного «відключення». Подібний «ступор» свідомості може бути коротким або тривалим. В останньому випадку у людини розвиваються соціальна дезадаптація, невротичні або навіть психотичні стани.

Згідно з уявленнями Д. М. Узнадзе, переважна частина нашої поведінки має установчий характер і тільки в ситуації «не-спрацювання» установки може відбуватися «об'єктивація» – зупинка потоку свідомості і її концентрація на проблемній ситуації з метою знаходження оптимальних алгоритмів подальшої поведінки. Але, як ми вже відзначали, «об'єктивація може відбуватися, а може і не відбуватися».

На нашу думку, зупинка потоку свідомості яскраво проявляється у стані подиву. Подив відволікає, виносить людину за межі ламінарного потоку свідомості та дає їй можливість об'єктивізувати ситуацію, або почати аналіз своєї свідомості – рефлексію.

Теорія установки Д. М. Узнадзе пояснює багато – наприклад, те, що свідомість у принципі не може стати непогрішним деміургом у житті людини і суспільства.

Ми вважаємо, що тільки ситуація «об'єктивації» є моментом справжнього «пробудження» свідомості, яке в звичайному стані «ковзає» по «містках» численних установок, сформованих людиною у процесі життєвого досвіду, мінімізуючи його відкритість для нового досвіду. Водночас, установчі підмостки свідомості оберігають людину від нерозсудливості. Адже не дарма кажуть, що «нове – ворог доброго».

Проблема співвідношення свідомого і несвідомого знаходиться зараз на вістрі наукових досліджень. Так, у сучасній психології стверджується ідея єдиного континіуму становлення свідомого. В експериментах доведено, що видима фізична втрата свідомості, за відсутності будь-якого поведінкового реагування, іноді може супроводжуватися як неявним, так і явним усвідомленням того, що відбувається [11, с. 77].

Більше того, є всі підстави вважати, що процеси і зміст психіки в нормі залишаються несвідомими і фоновими, перетворюються на певну форму «не-мовної» свідомості і походять від установки, близько спорідненої медитативній та естетичній свідомості [11, с. 82].

Свідомість є невіддільною від особистості й одночасно такою, що весь час втрачається. Коли ми засинаємо, свідомість зникає, розчиняючись у глибинах нашої душі, коли прокидаємося, ми можемо споглядати феномен пробудження нашої свідомості як

розгубленість, долаючи яку ми пробуджуємо, збираємо її по частинах. При цьому іноді це відбувається абсолютно спонтанно, а іноді вимагає відчутних зусиль з інтеграції свого «Я-в-світі».

Інтеграція «вбудовування» нашої особистості в дійсність починається від «простого» визначення: хто Я?, де Я?, навіщо Я? (що ми можемо й не помітити) і сприяє створенню образу найближчого і (або) віддаленого майбутнього, усвідомлення яких обов'язково актуалізує спогади про минуле. «Зібравшись», «прокинувшись», свідомість сприймається особистістю як безперервний потік, який вона, як правило, не помічає, оскільки споглядає світ «крізь» свідомість, якщо тільки сама не перетворить власну свідомість на предмет спостереження і вивчення.

При цьому є всі підстави вважати, що перцептивно-образна форма свідомості не перериває свого потоку ніколи, будучи основою «пробудження» мовної свідомості.

На нашу думку, свідомість починається і завершується Природою, яка «вимагає» від Культури природовідповідності. Якщо культура втрачає необхідну міру природо відповідності, то вона гине.

Найважливішим методологічним і праксеологічним аспектом, проведеного аналізу є повернення в лоно свідомості споглядання як основи творчої діяльності особистості.

Споглядання в даному контексті можна визначити як емпіричне, непонятійне, нераціональне осягнення дійсності, з одного боку, і безпосереднє осягнення нечуттєвих значень, ідей та цінностей – з іншого.

Значною мірою розглянуте нами споглядання за своєю сутністю є близьким до гусерлівського «епохе» як у відмові від усіх попередніх знань і передбачень про світ і про себе, відмова від тілесно-почуттєвого змісту свідомості та виходу на «чисту свідомість». У контексті даної праці «епохе» можна визначити як абсолют «чистого споглядання». Відмінність полягає в тому, що Гусерль визначає «епохе» як метод філософського пізнання, а ми визначаємо споглядання як засіб особистісного пізнання світу, гармонізації життя людини і суспільства.

Породження свідомості, заснованої на спогляданні, не менш важливе, ніж розвиток адаптивної свідомості, заснованої на діяльності, а здивування є механізмом поєднання двох видів свідомості. Різноманітність інтересів і видів діяльності людини дає їй можливість по-новому побачити ситуацію.

Споглядання відкриває для людини істотно нове: нові перспективи, цілі та засоби їх досягнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордеева О. В. Последствия методологической ориентации на марксизм при изучении сознания (на материале работ А. Н. Леонтьева. *Вопросы психологии*. 1998. № 5.
2. Зинченко В. П., Моргунов Е. Б. *Человек развивающийся. Очерки российской психологии*. М. : Тривола, 1994. 304 с.
3. Каліщук С. М. Свідомість як «граничне поняття». *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 41. С. 102–115.
4. Кудлач-Мельник В. І. Свідомість як відображення й ідеальне творення світу. *Мультиверсум: філософський альманах*. 2011. С. 84–95.
5. Лактіонова А. Сучасна філософія свідомості: методологічні «запити». *Філософська думка: український науково-теоретичний часопис*. 2008. № 3. С. 39–47.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Политиздат, 1975. 304 с.
7. Маценко В. Ф. Феномен свідомості в синергетичному контексті: виникнення та розвиток. *Збірник наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2012. Т. 24. Ч. 5. С. 93–102.
8. Ортега-и-Гассет Х. Человек и люди. *Дегуманизация искусства*. М. : Радуга, 1991. 639 с.
9. Рубинштейн С. Л. Пути и достижения советской психологии. О сознании и деятельности человека. *Проблемы общей психологии*. М. : Педагогика, 1973. 424 с.
10. Узнадзе Д. Н. Психология установки. СПб.: Питер, 2001. 414 с.
11. Швалб Ю. М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). К. : Миллениум, 2003. 136 с.
12. Шандор Ф. Ф. Поняття свідомості у сучасному науковому дискурсі. *Вища освіта України*. 2011. № 2. С. 73–79.

REFERENCES

- Gordeeva, O. V. (1998). Consequences of the methodological orientation towards Marxism in the study of consciousness (based on the works of AN Leontiev. *Voprosy psikhologii [Questions of psychology]*, 5. [In Russian].
- Zinchenko, V. P. & Morgunov, E. B. (1994). *Developing person. Essays on Russian Psychology*. Moscow: Trivola. [In Russian].
- Kalischuk, S. M. (2018). Consciousness as a «borderline concept. *Problemy suchasnoyi psikhohiyyi [Problems of modern psychology]*, 41, 102-115. [In Ukrainian].
- Kudlach-Melnyk, V. I. (2011). Consciousness as a reflection and ideal creation of the world. *Mul'tyversum: filosofov'kyy al'manakh [Multiversum: philosophical almanac]*, 84-95. [In Ukrainian].
- Laktionova, A. (2008). Modern philosophy of consciousness: methodological “inquiries”. *Filosofov'ka dumka: ukrayins'kyy naukovo-teoretychnyy chasopys [Philosophical thought: Ukrainian scientific-theoretical journal]*, 3, 39-47. [In Ukrainian].
- Leontiev, A. N. (1975). *Activity. Consciousness. Personality*. Moscow: Politizdat. [In Russian].
- Matsenko, V. F. (2012). The phenomenon of consciousness in a synergetic context: origin and development. *Zbirnyk nauk. prats' Instytutu psikhohiyyi im. H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. Problemy zahal'noyi ta pedahohichnoyi psikhohiyyi [Collection of Sciences. Proceedings of the Institute of Psychology. G. S. Kostyuk NAPS of Ukraine. Problems of general and pedagogical psychology]*, 24. Ch. 5, 93-102. [In Ukrainian].
- Ortega y Gasset J. (1991). Man and people. In: Ortega y Gasset J. *Dehumanization of art*. Moscow: Raduga. [In Russian].
- Rubinstein, S. L. (1973). Ways and achievements of Soviet psychology. On consciousness and human activity. In: *Problems of general psychology*. Moscow: Pedagogika. [In Russian].
- Uznadze, D. N. (2001). *Psychology of installation*. St. Petersburg: Piter. [In Russian].
- Schwalb, Y. M. (2003). *Purposeful consciousness (psychological models and research)*. Kyiv: Millennium. [In Russian].

Shandor, F. F. (2011). The concept of consciousness in modern scientific discourse. *Vyshcha osvita Ukrayiny [Higher education in Ukraine]*, 2, 73-79. [In Ukrainian].

Serhiy Podmazin

Doctor of Philosophical Sciences, Candidate of Psychological Sciences (Ph.D.), Associate Professor of Zaporizhia Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education; Zaporizhia, Ukraine; e-mail: advancing-time@i.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5441-686X>

Consciousness: between activity and review

Abstract

The purpose of this article is to analyze the interaction of such components of consciousness as activity and contemplation. First of all, it is necessary to determine the common and different between such categories as contemplation and observation. What they have in common is that both processes provide an analysis of internal and external conditions and the implementation of appropriate human adaptation. The difference is that the observation is quite formalized, it has a specific purpose, plan and criteria. Contemplation has no specific purpose. Contemplation is an open, unbiased sensory-mental perception of reality. Contemplation can be defined as an empirical, incomprehensible, irrational comprehension of reality, on the one hand, and direct comprehension of insensitive meanings, ideas, values, on the other. To a large extent, contemplation is in its essence close to Husserl's «epoch» both in the rejection of all previous knowledge and predictions about the world and about oneself, the rejection of the bodily-sensual content of consciousness and the entry into “pure consciousness”. In the context of this work, the «era» can be defined as the absolute of “pure contemplation”. The difference is that Husserl defines the “epoch” as a method of philosophical cognition. We define contemplation as a means of personal knowledge of the world, the harmonization of human life and society. The first step to contemplation is to remove a person from everyday stereotypes of perception on the template algorithms of activity. Contemplation opens up something essential for a person: new perspectives, goals and means of achieving them.

Keywords: *consciousness, observation, contemplation, impartiality, openness, essentially new, “epoch”.*